

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

KULCSÁR PÉTER

Opponensi vélemény Szörényi László „Philologia Hungarolatina” című akadémiai doktori értekezéséről

Az értekezés a 15. század végétől a 19. közepéig, a humanizmustól a romantikáig mintegy negyedfélszáz esztendőt fog át. Előterében az epika és különösen az eposz áll, de nem sokkal kisebb teret kapnak a tárgyilag rokon műfajok, a panegirisz, a városlaudáció, a történetírás, a történeti dráma, a történet- és nyelvfilozófiai meg a politikai literatúra, a történeti és politikai ihletésű líra, valamint az irodalomhoz meg a históriához közel eső tudományok, mint a nyelvészet, a heraldika. Hősei az akkor majdani, ma már hajdani Monarchia területéről valók: magyarok, horvátok, osztrákok, szlovákok, csehek és közéjük sodródott olaszok, jezsuiták, piaristák. Előljáróban be kell vallanom, hogy e sokrétűség következtében a munkának csak egy részéhez tudok hozzászólni, és hogy több tanulni, mint bírálni valót találtam benne. Azt hiszem azonban, hogy ezt bármely olvasója elmondhatja, ugyanis a vizsgált személyek és művek tekintélyes részének a hazai szakirodalomban nyoma sincs, nem egy szöveg akad, amelyet az utóbbi száz évben csak Szörényi vett kézbe.

Az az eszmei fonal, amely a *Bevezetés* és a *Kitekintés* között húzódik és amelyre a négy nagyobb egységre osztott, formailag különálló 23 fejezet illeszkedik, két szorosan egymáshoz tapadó százból tevődik össze. Az egyik azt a folyamatot kíséri, amelynek során Európának eme traktusa, mely a humanizmus idején ideológiai és kulturális tekintetben homogénnek mondható, nemzetekre bomlik, a másik az, amelynek során a kezdetben egyeduralkodó latinitás fokról fokra átadja a helyét az anyanyelveknek. E kettős folyamat eredményeképpen a korszak végére eltűnik az a bizonyos „hungarus”, akire a dolgozat címe is céloz. Hogy visszautaljak az előbb adott tartalmi áttekintésre, számomra az a legmeghökkenőbb tanulsága ennek a dolgozatnak, hogy mire a 326 esztendeig darabokra szabdaltan heverő ország újra összeforrt és talpra állt, mire a szemünk előtt ma is lebegő Nagy-Magyarországot a történelem föltámasztotta, addigra ugyanez a történelem szétporlasztotta a kohéziót, amely összetarthatta volna. Mutatis mutandis elmondható ugyanez a sokunk által nosztalgiával emlegetett Monarchiáról is.

Szörényi azonban nem erről az oldalról nézi a témát, hanem megmarad a címben jelzett filológia mellett, és az utolsó sorokban azokat a szerzőket veszi számba, akik rendületlenül kitartottak, még akkor is – mint mondja –, amikor a latin múzsa már csak a filológus kollégáknak énekelt, és vagy maguk írtak latinul vagy mások írásait fordították rá. Elmegy egészen Lénárd Sándor *Micimackójáig*.

A folyamatot időbeliségben, de nem teljességben mutatja be, hanem kiemel egy-egy jellemzőnek ítélte, ám kevésbé ismert darabot, egy szerzőt, egy művet, és azt ismerteti, elemzi meglehetősen részletességgel, főleg az általánosítható újdonságra koncentrálna. A teljesség igénye természetesen föl sem vethető, hiszen ehhez sokszoros terjedelemre lett volna szükség. Azt azonban szövé kell tennem, hogy a követett eljárás is megkívánta volna a darabok közötti áthidalást. Ugyanis az említett 23 cikk formailag nem is hederít egymásra. Ritka eset, ha az egyik hivatkozik a másikra. Több téma többször is szóba kerül anélkül, hogy a másik helyre utalás történne, vagyis hogy az elszórt részek egészé állhatnának össze. Hogy a sokból egypárat idézzek: A 256. lapon Bohuslaus Balbinusról ezt találjuk: „Utálnék például arra, hogy Koptik Odó nyilván Balbinus ihletésére is írta meg egy felső magyarországi Mária-zarándokhely törtériját” stb. Még csak nem is céloz arra, hogy Koptik Odóról, nevezetesen éppen erről a munkájáról fõntebb egy egész fejezet szõlt (a 133–146. lapon), mégpedig úgy, hogy ott Balbinusról egy árva szó sem esett. Ugyanezen a 256. lapon olvassuk: „Megvizsgálandónak tartom azt is, hogy a magyarországi Szûz Mária-kultusz történetében központi szerepet játszó Esterházy Pál nádor miképpen hasznosította Balbinusnak a Szûz Mária-kultusszal kapcsolatos munkáit és miért komponálta bele a fraknói vár szobor-ikonográfiájába Szent Vencel alakját.” Nyomban a következõ fejezet Esterházy Pálról szõl, akirõl már a második sorban megtudjuk, hogy harmadik írõi korszakának fõ vonulatát a Mária-tisztelettel kapcsolatos munkásság alkotja, majd 26 lapon (260–285.) ennek elemzése következik anélkül, hogy Balbinusról, a fraknói várról, Szent Vencelrõl említés esne. „Különös figyelmet érdemel Severini János értekezése” (a *Commentatio*), mondja a 344. lapon, és 9 sorban meg is indokolja ezt; arról azonban hallgat, hogy Severinirõl és *Commentatiójáról* az imént kerek tíz lapon (318–327.) értekezett.

Továbbá ki kellett volna küszöbölni a fejezetek genezisére utaló, monográfiába nem való kiszólásokat: „Mivel konferenciánkon Diego Poli professzor úr külön elõadásban foglalkozik Sajnoviccsal, ezért én most befejezésül csupán néhány rövid megjegyzést tennék” (313. lap). Értekezésben nem mutatnak jól azok a megszorítások sem, amelyek egy húszperces elõadásban vagy egy kurta folyóiratcikkekben megállnak: „Ezúttal csak íze- lített tudtam mindebbõl adni” (85. lap); „csak célzásokat engedhetek meg” (85. lap); „Megérdemelné a hosszabb tárgyalást is. Ezúttal csak azt emelném ki” (90. lap); „Itt meg kell elégednünk azzal” (116. lap); „egy másik alkalommal kell beszélnünk” (314. lap) stb. Meglehet azonban, hogy ez nem az opponensre, hanem a lektorra tartozik.

A dolgozat kétségtelenül legnagyobb érdeme az újdonság, mégpedig a számos újdonság.

Alexander Cortesiust mint Zrínyi eposzának egyik eddig nem ismert forrását mutatja be, egyúttal Cortesius forrásait is megkísérli feltárni. Zrínyi vonatkozásában fölveti Claudianus és Vida lehetséges hatását. Az előbbit abban, hogy Ovidiusszal és Vergiliusszal szemben Zrínyi egy központi hős köré építi a maga elbeszélését. Mindkét mű megvolt a Zrínyi-könyvtárban, noha a nyilvántartott Claudianus-példány 1650-ben jelent meg, így aligha játszott szerepet az eposz koncepciójának a kialakításában. Zrínyi kezében persze járhatott korábbi kiadás is, mégsem hiszem, hogy antik ösztökére lett volna szüksége ahhoz, hogy hősét – Szörényi szavaival – „mint az isteni küldetés egyedüli letéteményesét” előtérbe helyezze, hiszen a művel más célja nem volt és nem is lehetett.

Callimachus esetében arra az ellentmondásra mutat rá, mely a Mátyást tisztelő ember és a vele szemben álló politikus között mutatkozik. Említi első magyar vonatkozású művét, annak a Szánoki Gergelynek az életrajzát, aki a Hunyadi fiúk nevelőjeként meg Vitéz humanista körének jeles tagjaként fényes betűkkel írta be a nevét kultúránk történetébe, meghatározó szerepet játszott Mátyás gondolatvilágának formálásában, a lengyelek pedig benne tisztelik első humanistájukat. Nos, az utóbbi időben egy más munka közelebbi kapcsolatba hozott ezzel a Gergellyel, és az a szörnyű, de nem alaptalan gyanú támadt bennem, hogy sem a lengyel, sem a magyar panteonban nincs helye. Állítólagos művei javát „szerénységből” nem publikálta; amelynek legalább a címét ismerjük, az Długosz szerint nem az övé; az a pár sor, amely mégis az övé és meg is van, az stílusában középkori, és nemcsak a humanista ideáltól, de a verstan szabályaitól is távol áll. Csak Callimachusnak tetszett, aki Rómából menekülve nála talált menedéket. Ezt persze nem Szörényinek, hanem a hallgatóságnak ajánlom megfontolásra.

A következő fejezet bemutatja, elemzi, jellemzi Michele Ricci magyar történetét, amely az újabb hazai szakirodalomban szóba sem került, Kosáry a nevét sem ismeri. Két tétellel kiegészíthetem a bibliográfiát: Johannes Herold, aki az 1543-as Bonfini-kiadáshoz nagy terjedelmű és igen alapos kommentárt csatolt, ebben többször is idézi őt, az 1690-es kölni Bonfini-kiadás pedig a mű szövegét közölte. Kissé elhamarkodottnak találok azt a megállapítást, hogy Ricci fő forrása Ransano *Epithomája* volt. Kizárva nincsen, hiszen Nápolyban élt, ott, ahol Ransano, vele egy időben. Az is tény, hogy az általa használt Adeodatus névalak rajta kívül csak Ransanonál fordul elő, Bonfininál Theodatus, Thuróczynál Deodatus áll. Azonban ez egyetlen aprócska betűcske számomra kevés, annál is kevesebb, mert Ricci elbeszélése 1502-ig halad.

A magyar nyelvűség problémája a Sylvester-féle *Grammatica Hungarolatina* kapcsán kerül először szóba, rámutatva a humanista tudósnak arra a törekvésére, hogy anyanyelvét megajándékozza a szent nyelvek méltóságával, és ezáltal a többi fölé emelje azt.

Taurinus eposzának erre következő vizsgálata többszörösen is érdekes. Először, mert kimutatja a párhuzamot a *Békaegérharccal*. Másodszor, mert helyére teszi ideológiai szempontból, amennyiben megszabadítja mind a parasztellenesség, mind a parasztparasztság vádjától vagy dicsőségétől, és megállapítja, hogy mindkét felet egyformán elítéli, mindkettőt a sátáni erők megtestesülésének tartja. Harmadszor, ezen a művön mutatja

be példaszerűen a humanista imitáció technikáját, amelyet Taurinus a jelek szerint igen magas fokon, nemcsak szövegszerűen, hanem világnézeti síkon is alkalmaz; szó sincs tehát szolgálai utánzásról, amellyel vádolni szokás. Hozzáteszem ehhez a magam észrevételét, amelyet 1985-ben az *ItK*-ban megpendítettem, azt tudniillik, hogy Taurinus dagályos és homályos kifejezései hihetetlenül precíz közléseket takarnak. Szörényi vonatkozó megállapításai után elérkezettnek látom az időt arra, hogy Taurinusról új portré készüljön. Mellesleg, ha már az értekezés írójának különös képességei közé tartozik a fölfedezés, hadd ajánljam a figyelmébe, hogy Taurinusnak van egy lappangó munkája is. Schrauf (*A bécsi egyetem Magyar Nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig*, 262. lap) szerint 1507. június 27-én a bécsi egyetem Magyar Nemzete előtt Szent Lászlóról tartott szónoklatot.

Ugyanebben a fejezetben ismerkedünk meg a magyar ügyekkel, többek között a Dózsa mozgalmával sokat foglalkozó Riccardo Bartolinivel, akit Taurinus idéz; neve a hazai történetírásban szintén ritkán merül fel, még abban a teljesnek tekintett korpuszban sincs benne, amelyben Fekete Nagy és társai 1979-ben közzétették a parasztháború írott emlékeit.

Újdonság a Savoyai Jenőről szóló jezsuita irodalom áttekintése, és ezzel kapcsolatban egy eddig címről sem ismert államelméleti disputa ismertetése; tanulsága, hogy a jezsuiták nyomában a szatmári béke után elkezdték kimunkálni a dinasztikus és a nemzeti érdekek összeegyeztetésére irányuló politikai elméletüket.

A következő fejezet egy ismeretlen művet mutat be, egy Hunyadi Lászlóról szóló jezsuita iskoladramát, amely minden valószínűség szerint forrása volt Bessenyei hasonló témájú tragédiájának. Tehát ismét egy újdonság. Itt azonban vissza kell térnem arra, amit a kötet szerkesztésére vonatkozóan mondtam. Bessenyeinek ez a munkája – a 28. jegyzet (118. lap) szerint – utoljára 1935-ben jelent meg. Ez igaz volt 1989-ben, amikor a szóban forgó fejezet megjelent az *ItK*-ban. Azóta azonban, éppen tíz éve, Bíró Ferenc közzétette a Bessenyei-összes *Színművek* című kötetében, bőven föl is használva Szörényi eredményeit. Nem illenék ezt egy 2000-es évszámot viselő kötetben legalább megemlíteni?

A következő fejezet azzal az áttekintéssel hoz újat, amelyet a szegedi piaristák 18. századi irodalmi munkássága és az ottani piarista iskola irodalmi élete fölött nyújt, ezen a konkrét példán illusztrálva, hogy miként tört előre a nemzeti tematika és a nemzeti nyelv a század folyamán az egész országban. Mellékesen jegyzem meg, hogy a jól ismert nevek (mint Fiala Jakab, Benyák Bernát) mellett van jó néhány, amelyet magam eddig nem is hallottam (Koricsányi Márk, Hájos Gáspár, Dományi Márk, Thótt Albert, Kaschnitz József). A következő fejezet hőse – Koptik Odo, a cseh származású bencés – szintén nem tartozik a közismert szerzők közé, sem az *ÚMIL*, sem az irodalomtörténeti kézikönyv nem említi, de még Szinnyei sem, holott – mint Szörényi megállapítja – ő volt az első, aki a Mária-kultuszt a nemzeti történelem tengelyébe helyezte.

Négy fejezet a neolatin költéssel foglalkozik 1770-től a 19. század közepéig, tehát abban az időszakban, amelyben az anyanyelvekre való áttérés ebben a régióban is fel-

gyorsul. Körképet rajzol a latinitás továbbéléséről és szerepéről a nemzetközi mezőnyben, amihez a lehető legszélesebb körben tekint szét Európában, sőt a világon, mert nemcsak Olaszország, Dalmácia, Horvát- és Lengyelország, Ausztria, Franciaország, Anglia, Németország, Hollandia és Spanyolország kerül szóba, de Észak- és Dél-Amerika is. Mondanom sem kell, hogy megint egy sereg név és egy sereg mű, mely idehaza eddig nemigen bukkant fel. A téma a kötet legvégén, a *Kitekintés*ben folytatódik, futó pillanattal a 19–20. századra. Csodálom, hogy a névsorból éppen a legtekintélyesebb, XIII. Leó meg a Pascoli mellett legkiválóbb, a svájci Pierre Esseiva (1823–1899) maradt ki.

Az utolsó nagy egység a történetírással foglalkozik. Kimutatja azokat a kapcsolatokat, amelyek a cseh Bohuslaus Balbinus *Historiája*, Nádasai *Annus Marianusa* és Esterházy Pál *Szűz Mária szombatja* című munkája között fennáll; feltárja Esterházy munkájának egy forrását Johannes Maior *Magnum speculum*ában.

Részletesen elemzi és értékeli Paulus Ritter-Vitezović eddig ismeretlen (egyetlen példányban fennmaradt) Szent László-életrajzát, amely e tudósítás szerint tökéletesen beleillik a historiográfia történetében sajátos szerepet játszó szerző életművébe. Itt szintén akad egy kissé elnagyolt mozzanat. A 293. lapon olvassuk: „talán nem eléggé ismert, hogy Esterházy Pál nádor *Trophaeum* című (1700) nagy, Noéig visszamenő szittyia család-történetét tulajdonképpen ő [mármint Ritter] írta.” És – ritka kivételként – következik jegyzetben egy visszautalás a kötet 284. lapjára, ahol ez áll: „A *Trophaeum* szerzőjéről ellentmondó vélekedések olvashatók. Legutóbb például Sas Ágnes Bezeredy Ádámnak és Jeszenszky Ignácnak tulajdonítja a szövegeket, Ritternek – helyesen – fenntartva az elogiumokat.” Ennyi. Nem hiszem, hogy a szerzőséget – a „tulajdonképpeni szerzőséget” – ennek alapján eldöntöttnek tarthatnánk.

Ehhez kapcsolódnak a következő fejezetek, amelyek egyfelől Ján Severini és Ján Rohoni műveinek elemzésén keresztül a horvát után a szlovák nacionalista, ezzel párhuzamosan a pánszláv történetírás kibontakozását mutatják be, másfelől a magyar őstörténetről vallott nézetekben a modern tudományosság irányába történő elmozdulást, középpontban a Pray György és Cetto Benedek közötti vita ismertetésével. Végül, mint mondtam, a *Kitekintés* a latinitás továbbélését kíséri nyomon napjainkig.

Szóvá tehetnék apróbb pontatlanságokat, mint Kemény Simon felléptetése a kenyérmezei csatában (1442 Szentimre helyett); akad félreértés is, mint Balbinusnál a „Hic Rhodus, hic saltus,” ami bizony nem azt jelenti, hogy a bércek között sokat ugráltak (249. lap), hanem Aesopust idézve („Hic Rhodus, hic salta!”) a csehek helytállására utal. A jó is lehetne jobb, mert Janus Pannonius *Annales*ével kapcsolatban helyes a Husztira meg a Pajorin Klára kéziratoss disszertációjára való utalás, de illetet volna megemlíteni Csapodi Csaba cikkét (*ItK*, 1985.) is. És hogy végül egy mondat erejéig magaménak mondhatom a szerző nem éppen száraz stílusát, itt-ott kísért egy-egy, a szaktudományból már kivénhedt fantom, mint a „secundus Attila”, akit Schwandtner szült a világra 1746-ban (SRH I. 291. lap), de Horváth János 1978-ban (Thuróczyfordítás 454. lap), Galántai Erzsébet és Kristó Gyula 1985-ben (Thuróczykiadás 292.

lap) kitagadott a Thuróczy-szövegből. Mindez azonban megint inkább a lektorra tartozik.

A fentiekben talán sikerült érzékeltetnem, hogy Szörényi disszertációja legnagyobb értékének az újdonságot tartom, a rengeteg ismeretlen, alig ismert, vagy a hazai szakirodalomban számon sem tartott szerző és mű fölfedezését, bemutatását, értékelését, beillesztését a fentebb vázolt folyamatba. És áll ez nemcsak a disszertáció tárgyául szolgáló személyekre és művekre, hanem az említett és felhasznált szakirodalomra is, mert a jegyzetapparátusban van jó néhány kiadvány a legújabb esztendőkből, amelynek létéről Szörényitől értesültem. Magától értetődik tehát, hogy a tisztelt Bíráló Bizottságnak Szörényi László doktori értekezésének elfogadását javasolom.

(2000. augusztus 21.)